

ГРАДИТЕЉИ НАЈЗНАЧАЈНИЈИХ ЗГРАДА У СТАРОМ БЕОГРАДУ

О грађевинама старог Београда писали су неколико њих: Мита Петровић, „Финансије и установе обновљене Србије до 1842“; Тихомир Ђорђевић, „Из Србије кнеза Милоша“ (културне прилике од 1815 до 1839); Михајло Петровић, „Београд пре сто година“; Коста Н. Христић, „Записи старог Београђанина“; Никола Несторовић, „Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа“; Душан Поповић, „Београд пре двеста година“ и други. Има много података о тим зградама и у књизи коју је издала Библиотека „Савремене општине“: „Београд у прошлости и садашњости“, као и у појединим бројевима „Општинских новина“. Ипак, највише података о грађевинама старог Београда узимаћемо — што ће нам се свакако допустити — из књижице професоре Николе Несторовића, јер је та књижица новијег датума, а и зато што је рађена по личном сазнању и искуству самога писца.*

У цитираној књижици „Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа“, професор Универзитета Никола Несторовић изнео је, укратко, развој архитектуре Београда и указао на имена првих архитеката који су га градили у последњој деценији прошлог и првој деценији овог века. Из те књижице износимо неке најважније податке о значајнијим грађевинама из тога доба, подигнутим по замисли наших људи, првих архитеката и првих твораца онда малог, а данас великог Београда.

---

* У студији д-ра Миодрага Коларића, објављеној у Зборнику Музеја првог српског устанка (I, Београд 1959, 5—28) говори се опширно и врло документовано о грађевинама и грађевинарима Србије од 1790. до 1839. године. У њој су изнети и неки нови архивски подаци, који умногоме мењају досадашње погледе и ставове не само о грађевинама Србије тога доба, већ и о ауторима ових грађевина, изведених у време стварања прве српске државе. У немогућности да све те нове податке усвојим и унесем измене или допуне у свој рад, који је писан пре десетину и више година, објављујем га оваквог каква је написан у то време, уверен да ће бити од користи свима онима који се интересују и прате историју и развој архитектуре старог Београда.

ХАЦИ-НИКОЛА ЖИВКОВИЋ (1792—1870)

Први архитект Београда и обновљене Србије

Упознавање архитектуре и архитектата негдашњег Београда изложићемо по именима архитектата, приказивањем њиховог живота и рада као и приказивањем њихових значајнијих дела изведених у то доба, а сачуваних до данас. Због тога и почињемо са једним од првих неимара Београда и обновљене Србије Хаџи-Хиколом Живковићем. Рођен је у Водену 1792, а умро у Београду 1870. године. Вероватно је да се школовао у Солуну и Атини, јер је тамо имао и рођаке. Није познато када је прешао у Србију, но зна се, да му је жена из села Магарева код Битоља и да се звала Костадинка, из породице Каркаљера. Имао је четири кћери и једног сина.¹

Обнова архитектуре у Србији пада у доба прве владе кнеза Милоша, у доба када се стварала нова српска држава. Кнез Милош је први осетио потребу за подизањем нових зграда, како за своје личне тако и за државне потребе. То је са пуно успеха остварио благодарећи својој јакој вољи и енергији и способности Хаџи-Хиколе Живковића, човека кога је био изабрао да те послове изврши.

Већина тих зграда сачувала се до данашњих дана, „јер све што је кнез Милош подигао тражио је да буде солидно изграђено“.²

Зграде подигнуте за време кнеза Милоша могу се поделити у две групе. У прву групу спадају зграде за становање, грађене од слабог материјала, а у другу групу долазе грађевине од тврдог материјала, подигнуте за кнежевe и државне потребе.

Из целокупног рада Хаџи-Николe Живковића види се да је овај наш први архитект, иако можда без теоријског знања, био велики практичар. Тако, било по његовим

---

¹ Н. Б. Несторовић, Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа, Београд 1937, 13.

² Н. Б. Несторовић, н. д. 9.

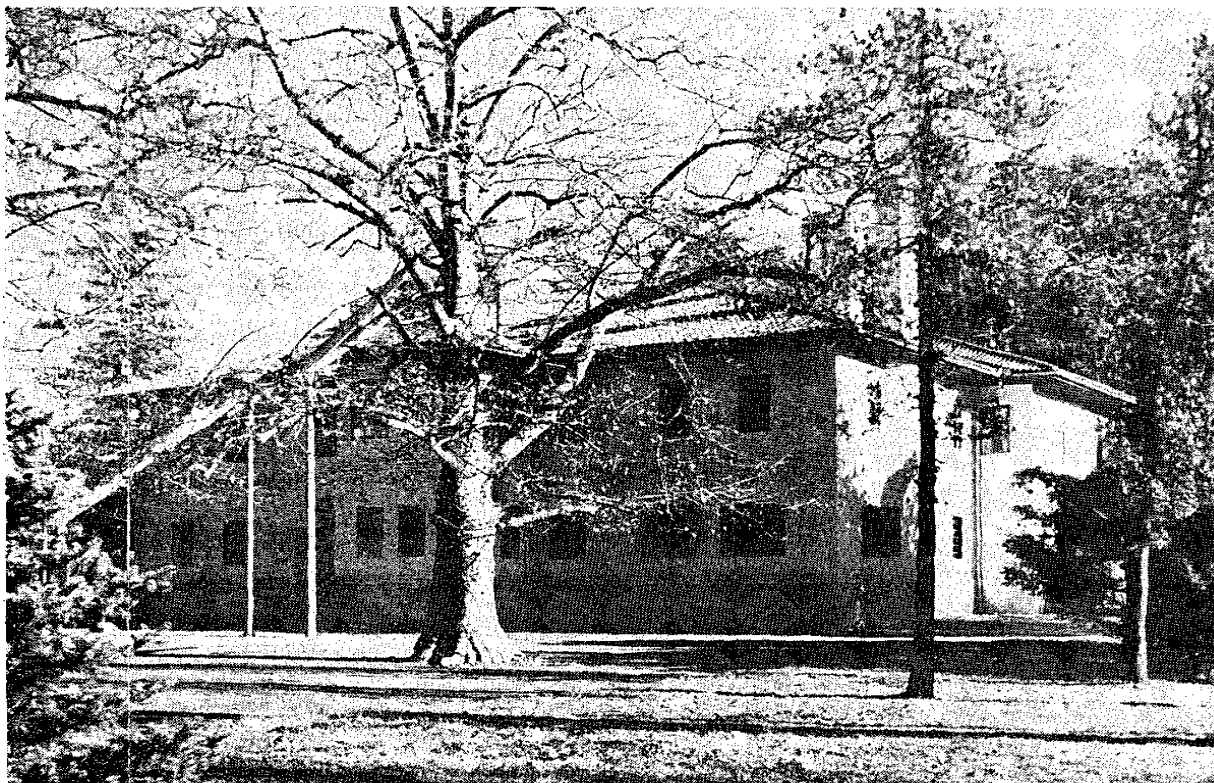
плановима било под његовим руководством, подигнуте су у тадашњем Београду многе грађевине. Једна од најзначајнијих и свакако најлепших је КОНАК КЊЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ у улици Кнеза Симе Марковића број 8, у коме је раније био Музеј савремене уметности, а сада је у њему смештен Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије. Иако је ова грађевина у стилу архитектуре Балканског полуострва, одликује се од ранијих што је изграђена од тврдог материјала, а не од бондрука. Почела је да се зида почетком јуна 1829. године, а завршена је крајем јула 1831. године. Ово је прва солидно изграђена грађевина коју су Срби после ослобођења подигли у Београду. Конак је подигао кнез Милош за становање кнегиње Љубице и своје деце Милана и Михаила. У њему је преминуо кнез Милан; у њему је становао кнез Михаило за време своје прве кратке владе и, напослетку, у њему је кнез Михаило завршио своју прву владу. У архитектонском погледу зграда је врло привлачна и представља изразити тип ондашњег начина зи-

дања, начина унутрашњег живота и укуса.³ Сем Конака кнегиње Љубице Хаџи-Никола Живковић подигао је и ЗДАЊЕ ЗА КНЕЖЕВ ДВОР, зграду старог Министарства финансија, у улици Милоша Великог, које је почело да се зида 25. августа 1829. године а завршено је било тек 30. октобра 1836. године.⁴ Та зграда била је намењена за двор кнеза Милоша, но како он није волео да буде близу Турака то је већином становао у Крагујевцу и Пожаревцу, а преко лета у Топчидеру. Стога је употребљена за Министарство финансија. За време Другог светског рата ова зграда је до темеља срушена.

Хаџи-Никола Живковић подигао је и БУМРУКАНУ (1841—1842), зграду са аркадама на Савском пристаништу, за царинење робе, која је била завршена 1835. године. Данас та зграда не постоји више; сру-

³ Б. Којић, Конак кнегиње Љубице, Уметнички преглед, књига I, Београд 1937/38, 118—119.

⁴ М. С. Петровић, Београд пре сто година, Београд 1930, 94 и 97.

1. Конак Кнеза Милоша у Топчидеру (1831,— 1834.)

1. »Konak« du Prince Miloš à Topčider (1831— 1834)

шена је потпуно немачким бомбардовањем 1941. године. Неко време у тој згради давале су и позоришне претставе. По Хаџи-Николиним плановима подигнута је била у то доба и Велика КАСАРНА у Београду, у улици Милоша Великог; довршена је 18. октобра 1836. године. Године 1920, ова је зграда преправљена и удешена за седнице Народне скупштине и у њој је изгласан Видовдански устав, 1921. године. Затим ПАЛИЛУЛСКА КАСАРНА, између Таковске и Ђушине улице; довршена је 9. октобра 1838. године. ВИША ЖЕНСКА ШКОЛА, у улици Народног фронта, која је пре тридесетину година порушена (1936) да би уступила место новој згради за Женску гимназију. И најзад, КНЕЗ-МИЛОШЕВ КОНАК у Топчидеру, који је почео да се зида 1831. године, а заршен је 1834. године, у истом стилу као и Конак кнегиње Љубице у Београду. У овом конаку становао је кнез Милош и за време своје друге владе и. у ње-

2. Хаџи Никола Живковић (1792.—1870.)

2. Hadji-Nicolas Živković (1792—1870)

3. Стари Универзитет(186.)

3. Ancienne Universit(1863)

му је умро 14. септембра 1860 године. Сада је у овој згради Музеј првог српског устанка.

Од познатих радова Хаџи-Николе Живковића изван Београда јесте и КОНАК КНЕЗА МИЛОША у Крагујевцу, завршен 1824. године.⁵

Из целокупног рада овог нашег првог архитекте, који је био врло плодан, јер је са собом оставио велики број зграда, види се да оне служе на част не само кнезу Милошу, који је омогућио њихово грађење, већ, понајвише, самоме Хаџи-Николи Живковићу који их је идејно замислио и конструктивно извео.

*

ЈАН НЕВОЛА (1812—1903)

Творац капетан-Мишиног здања

ЈАН НЕВОЛА заузимао је највећи положај у грађевинској струци за време владе кнеза Александра Карађорђевића. Он се родио у Чешкој, 1812. године. Свршио је

⁵ Т. Р. Ђорђевић, Из Србије кнеза Милоша (1815—1839), Београд, 1922, 150—151.

4. Архитект Јан Невола (1812.—1903.)

4. L'architecte Jan Nevola (1812.—1903.)

гимназију у Пардубицама, а технику је учио прво у Прагу, а затим у Бечу, где је свршио и уметничку академију као један од најбољих ђака. По свршеним студијама добио је у рад железничку станицу у Прагу, 1842. године. Завршивши станицу на опште задовољство, обратио је на себе пажњу свих кругова.

У то доба у Србији није било ни једног доброг стручњака који би руководио зидањем државних зграда, те је због тога послат у Праг др Јанко Шафарик који је Јана Неволу изабрао за тај посао. Тако је Јан Невола дошао у Београд, крајем 1845. године, где је био постављен за главног инжењера у грађевинском одељењу Попечитељства унутрашњих дела.

Поред већег броја мањих зграда, Невола је подигао, 1850. године, и зграду ВОЈНЕ АКАДЕМИЈЕ, и то само средњи део (доцније је зграда продужена са обе стране) и без горња два спрата, који су подигнути после Првог светског рата. Та зграда срушена је до темеља бомбардовањем у Другом светском рату. Године 1852. он је први план за позориште на Зеленом венцу, који није био усвојен. То позориште почело је да се гради 1852, по плановима италијанског архитекте Јосифа Касана, али није могло да буде изведено због рђавог терена. Јан Невола преселио се у Чешку 1863. године, где је и умро 1903. године.

Најглавније и најзначајније његово дело је ЗДАЊЕ КАПЕТАНА МИШЕ АНАСТАСИЈЕВИЋА, сада Стари универзитет, на Студентском тргу.

Средином прошлог века, развио се у Београду „некакав мешани стил“ из елемената романских, готских и ренесансних, а који се употребљавао за све зграде. У оваквом стилу израђена је и зграда капетан Мише. За њу Каниц (од 1829 — Пешта до 1904 — Беч) вели „да је на њега учинила утисак ванредно импозантне зграде, да на њега чини успомену на дивне венецијанске палате иако му је пало у очи, да у њезиној архитектури провејавају најразличитији стилови“. Та се грађевина знатно разликује од свију београдских зграда и остала је једина у овом стилу.⁶

Када је капетан Миша довршио ову највећу и најлепшу зграду у Београду, украсио и наместио, издавши за ово преко 1,200.000 динара у злату, написао је писмо (12. фебруара 1863. године) ондашњем министру просвете и црквених послова, кога

⁶ Н. Б. Њесторовић, н.-д, 41—42.-

је заступао министар финансија Коста Цукић, којим моли владара, да у име народа српског прими ту грађевину и од тог доба на њој стоји: „Миша Анастасијевић свом отечеству“. Миша Анастасијевић у том писму изјављује да уступа своју кућу држави српској „за смештај уџбених и просветних завода, као што су: Лицеј, Народна библиотека, Народни музеј, по времену Народни универзитет итд.“ У тој згради била је бивша Велика Школа, која је основана законом од 24. септембра 1863. године и у којој су се школовале генерације, а која је од 1905. године постала Универзитет у Београду, што је и данас.⁷

Ретко која грађевина у данашњем Београду може да се пореди са овом зградом, која не само својим стилем, већ и величином, као и унутрашњим распоредом, представља заиста једну од најлепших и најмонументалнијих грађевина садашњег великог Београда.

*

АЛЕКСАНДАР БУГАРСКИ (1835—1891)

Главни архитект кнеза Михаила и краља Милана, градитељ тадашњих највећих и најзначајнијих грађевина, Народног по-

зоришта и Старог двора, био је архитект АЛЕКСАНДАР БУГАРСКИ.

Народно позориште

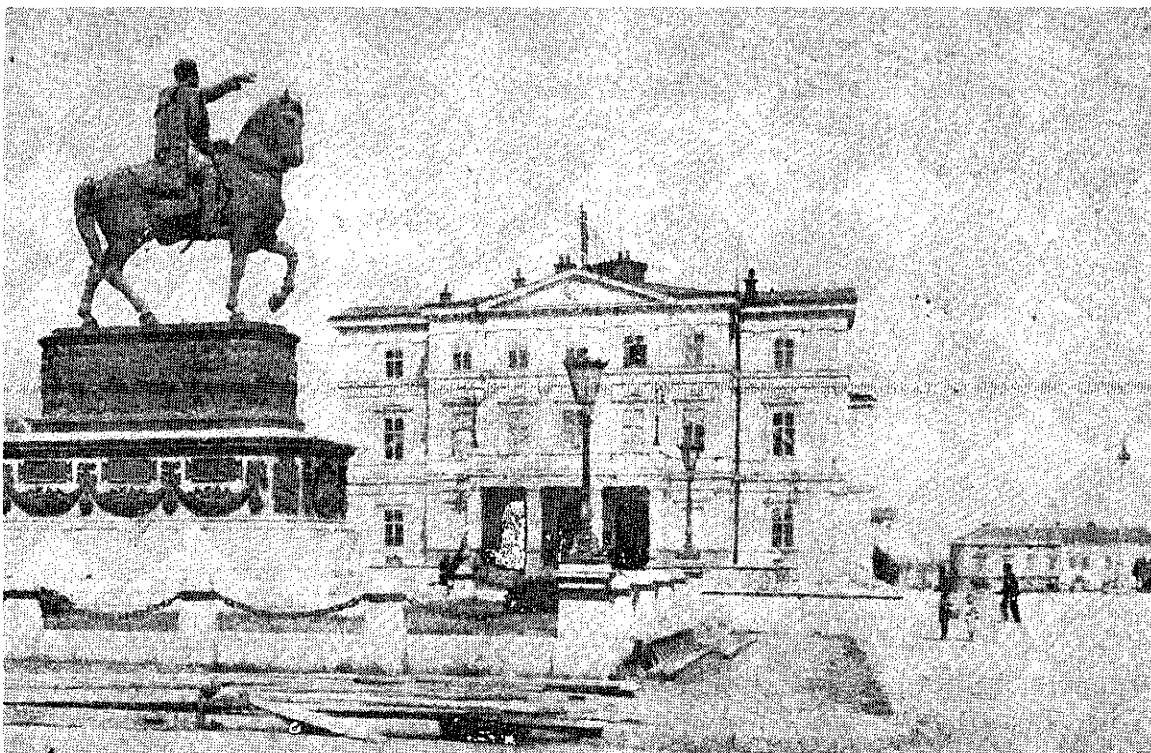
После неуспелог покушаја са подизањем позоришта на данашњем Зеленом венцу, није се одустало од намере да се подигне нова зграда за Народно позориште.

На живо и енергично заузимање кнеза Михаила, 1868. године решено је: „да се на плацу, пређе бивше турском а сада правилственом, подигне позоришна зграда а да се сав онај материјал, који је био смештен код зидања недовршеног театра на Зеленом венцу, као и од зидања његових, може у зидање утрошити“.

Колико је било познато покојном Малетићу, план позоришта израдио је Александар Бугарски коме је дат и надзор над извођењем радова, 27. јуна 1868. године.

Да је Александар Бугарски био пројектант Народног позоришта може се закључити и по томе што је позоришни одбор, 11. новембра 1869. године, предложио тадашњем мини-

⁷ К. Н. Христић, Записи старог Београђанина, Београд 1937, Једна задужбина, 415—426.

5. Народно позориште са Кнез-Михаиловим спомеником (1868.—1869.)

5. Le théâtre national avec le monument du Prince Mihailo, Beograd (1868—1869)

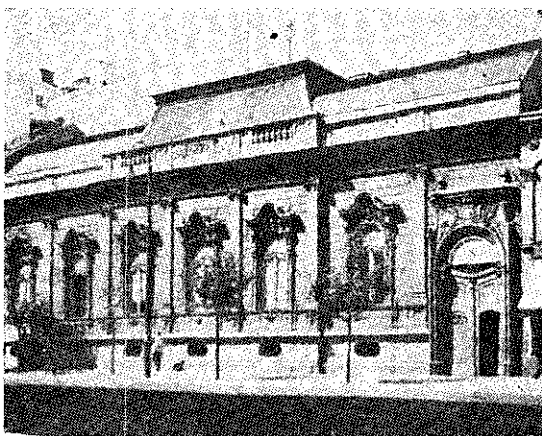
6. Стари двор, данас Скупштина града Београда (1881.—1882.)

6. G. Ancien palais royal, actuellement siège de l'Assemblée municipale de Beograd (1881.—1882)

стру просвете „да се од стране владе изда пристојна награда архитекти Бугарском за свесрдан труд и његову уметничку радњу на згради позоришта.“⁸ То потврђује и податак који наводи Стева Тодоровић у својој Аутобиографији: „План за позоришну зграду био је примљен по нацрту А. Бугарског“.⁹

⁸ Н. Б. Несторовић, н. д. 1937, 42—47.

⁹ Аутобиографија Стеве Тодоровића, Научна издања Матице српске, књига X, Нови Сад 1951, 43.

7. Крсмановићева улица на Теразијама, данас Протокол

7. Maison de Krsmanović sur la place Terazije; actuellement siège du Protocole.

лијанској ренесанси. У унутрашњости има неколико већих сала, велику трпезарију, велику дворану за балове и концерте као и зимску башту, поред већег броја мањих просторија. Од интереса су велике храстове степенице са врло лепом, уметнички израђеном оградом. Ове степенице нису првобитно биле предвиђене већ су доцније поручене у Бечу и смештене су у зимској

Године 1868, 18. августа, у 11 часова, положен је био темељ позоришној згради у присуству кнеза Милана, намесника, владе и свију чланова позоришног одбора и узидана је споменица на пергаменту. Са зидањем се брзо одмицало, тако да је већ идуће године, 30. октобра 1869, дата прва представа. Да би та представа, колико је могуће одговарала захвалности народа српског великом кнезу Михаилу, главном оснивачу Народног позоришта, то је као прва представа даван комад „Посмртна слава кнеза Михаила“, од Ђорђа Малетића.

После Првог светског рата, позориште је унеколико проширено и реновирано и потпуно му је измењена фасада, која је раније била у доста скромном али чистом италијанском ренесансу. Ову прераду извршило је Министарство грађевина 1922. године, а по плановима и под руководством архитекте Јосифа Букавца.

Стари двор

И ова зграда подигнута је по плановима архитекте Александра Бугарског за владе краља Милана; 1882. године. Грађевина има приземље и два спрата са фасадама у итабашти. Њихова израда коштала је око 80.000 динара у злату. У великој дворани абдицирао је краљ Милан на српски престо 22. фебруара 1889. године, у корист свога сина Александра. После Првог светског рата, у истој дворани држане су скупштинске седнице од 1919. до 1920. године.¹⁰

У овом, Другом светском рату зграда је много настрадала немачким бомбардовањем Београда 6. априла 1941. године, којом је приликом цело једно крило разорено бомбом, а при повлачењу, октобра 1944 године, Немци су целу зграду запалили тако да је од ње остало само згариште.

Зграда је током 1946—48. године адаптирана за потребе Президијума Народне скупштине ФНРЈ. Проширена је према булевару Народне Револуције, са израдом нове фасаде на овој страни у истом стилу. Остале фасаде су рестауриране, али без кубета

¹⁰ Н. Б. Несторовић, н. д. д. 51.

на источној фасади. Унутрашња диспозиција просторија претрпела је велике измене према потреби нове намене, тако да је унутрашња архитектура потпуно нова, у стилу неокласицизма, а делом модерна. Адаптација је вршена према пројектима београдских архитеката: Драгише Брашована, Милана Минића и Александра Ђорђевића (сва тројица сада покојни). Они су радили м све унутарње декорације и нацрте за сав намештај.

*

О архитекти Александру Бугарском има врло мало података иако је подигао две заиста најзначајније и најлепше зграде онога доба од којих и данас Стари двор представља не само архитектонску, већ и уметничку реткост Београда.*

* У чланку арх. Богдана Несторовића, објављеном у Годишњаку Музеја града Београда (књ. III, Београд 1956, 303—322) говори се опширно о архитекти Александру Бугарском, као пројектанту Народног позоришта у Београду. У том чланку изнети су најновији подаци о Бугарском, који умногоме допуњују досадашњу празнину у његовој биографији, а поготову о томе да ли је он или ко други пројектовао и извео Народно позориште.

8. Архитект Јован Илкић (1857.—1917.)

8. L'architecte Jovan Ilkić (1857—1917).

9. Народна скупштина

9. L'Assemblée nationale, à Belgrade.

Александар Бугарски је по свој прилици дошао у Београд из Аустро-Угарске. Чим је ступио у Министарство грађевина, одмах је почео са израдом плана за Народно позориште. Иако је вероватно да је Бугарски радио пројекте и за неке друге зграде у Београду, о томе нема никаквих података осим за зграду Косте Месаровића, трговца у улици Кнеза Михаила бр. 18, која је довршена 1883. године. На овој је згради после Првог светског рата назидан још један спрат.

Бугарски је био дуги низ година члан Српског ученог друштва (за уметност).

Иако се поуздано зна само за две веће зграде које је архитекта Александар Бугарски подигао, о којима је било укратко речи у овом чланку, ипак можемо да закључимо, макар само на основу тих двеју зграда, да је био један од најталентованијих архитеката онога доба и да његов Стари двор заиста заслужује пуну нашу пажњу, јер представља, и сада, а онда поготову, једно од најзначајнијих архитектонских дела великог Београда. Та зграда и по својој архи-

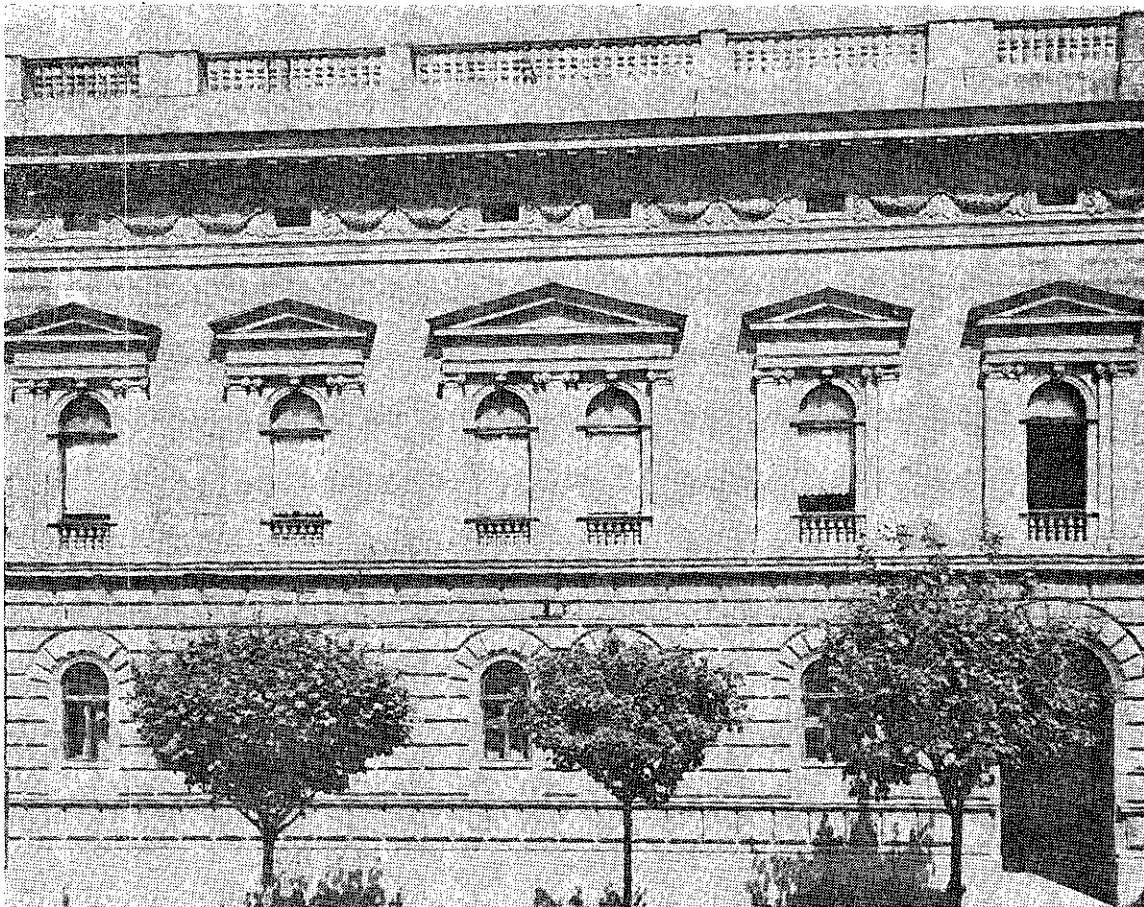
тектури и по имену свога творца а и по својој историјској прошлости заслужује судбину коју је доживела и сада доживљава: да остане у центру Београда стално, у истом стилу, као видан доказ ондашње архитектуре и генијалности њенога градителја-творца, архитекта Александра Бугарског.

ЈОВАН ИЛКИЋ (1857—1917)

Пројектант Нове скупштине и палате „Москва“

Крајем прошлог и почетком овог столећа није био велики број архитеката који су градили Београд, али је зато међу њима било два-три који су показали нарочиту вредност. О томе нам најречитије доказе пружају грађевине које су извели, а које и данас у овом великом и новом Београду представљају уметничку вредност и лепоту.

Јован Илкић рођен је 1857. године у Земуну, а умро је у Нежидеру 1917. године.

10. Зграда бившег министарства правде

10. Ancien ministère de la justice

Основну школу и реалку свршио је у Земуну, а Академију за пластичне уметности у Бечу. Дуги низ година радио је у Министарству грађевина као инжењер где је и пензионисан као инспектор. Поред своје редовне дужности у Министарству грађевина био је и дворски архитекта. Подигао је велики број приватних зграда не само у Београду, већ и у Пешти, где је кратко време живео. На конкурсима добио је више награда, као: прву за скицу Народне скупштине и Уметничког дома, а другу за скицу Народне банке, Управе фондова и Чиновничке задруге. По његовој прерађеној скици израђен је дефинитивни план за палату „Росија“ (хотел „Москва“) у Београду, а са М. Рувидићем радио је Официрски дом у Београду.

Остали његови радови су Министарство војске и морнарице у улици Милоша Великог, но без највишег спрата који је био подигнут после Првог светског рата. Та зграда потпуно је порушена бомбардовањем у Другом светском рату. Кућа Алексе Крсмановића, Теразије број 34, у којој је проглашено уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Кућа Јована Ристића, бившег намесника, на углу улица Маршала Тита и Првог маја, која је срушена пре овог рата

и на њеном месту подигнута велика палата Трговачког фонда Хипотекарне банке. Вила Милана Пироћанца у Бирчаниновој улици, која је пре тридесетину година порушена због подизања Бугарског посланства. Црква у Параћину. Кућа д-ра Суботића, на углу Француске и Симине улице, такође је у овоме, Другом светском рату порушена до темеља. Кућа професора Универзитета Стевана Марковића, улица Првог маја број 18. Две куће, његова својина, у улици Милоша Поцерца. Кућа Милана Ристића, на углу улица Пролетерских бригада и Бориса Кидрича. И ова кућа је порушена до темеља у овоме, Другом светском рату. Године 1899. израдио је дефинитиван план за нову Епархијску зграду у Нишу, која није подигнута.

Из свега овога види се да је покојни Илкић био врло плодан и талентован архитекта.¹¹

*

Почетком овога века ретко која зграда да је изведена конкурсом. Али и о овом малом броју зграда које су на тај начин изведене потребно је да се штогод каже, закључује проф. Н. Несторовић у својој књижици. Тако је осигуравајуће друштво „Ро-

сија“ расписало конкурс за своје канцеларије и хотел „Москву“ на месту где је некада била кућа на спрат Николе Вулковића, бившег трговца. У жирију су били: два архитекта из Петрограда, професор Вагнер из Беча, познат због своје бечке сецесије, и два наша архитекта А. Стевановић и Н. Несторовић. Но ни тада, као што се то и данас често дешава, жири није могао да се сложи коме од конкурената да се да прва награда. Професор Вагнер и оба Руса били су за скицу архитекте Ковачића из Загреб-а, који је био Вагнеров ђак, а Стевановић и Несторовић били су за Илкићеву скицу, те је тако архитекта Ковачић добио прву, а Илкић другу награду. Но кад су руски архитекти однели скице у Петроград, дирекција друштва „Росија“ усвојила је Илкићеву скицу и Илкић буде позван у Петроград. Тако је основа унеколико измењена, а фасада је израђена друга. Сама зграда изведена је под Илкићевим надзором.

У вези са конкурсима у то доба дешавали су се и гори случајеви. Тако за цркву на Опленцу, прву награду добио је Никола Несторовић, а сама црква није изведена по тој награђеној скици, већ по плановима архитекте Косте Јовановића, који није ни учествовао на конкурсима. Такав је случај и са најзначајнијом Илкићевом зградом, НАРОДНОМ СКУПШТИНОМ. Пре конкурса, на коме је Илкић добио прву награду, архитекта Коста Јовановић израдио је био план са предрачуном и свима детаљима за њу, али како се доцније била указала потреба за два дома, то се овај план није могао употребити. После Првог светског рата, међутим, и Илкићев пројект мењан је те тако садањи Парламент није чиста творевина само једног архитекте већ више њих. Ипак, идејни творац је Јован Илкић и њему припада сва заслуга за то велико и значајно дело новог Београда.

СВЕТОЗАР ИВАЧКОВИЋ (1844—1924)

Међу најистакнутије наше архитекте из друге половине прошлога столећа спада и Светозар Ивачковић, који има нерспорно великих заслуга за развој архитектуре код нас.

Светозар Ивачковић родио се 10. децембра 1844. године, у Делиблату, а умро је 30. фебруара 1924. године, у Београду. Српску основну школу свршио је у Делиблату, а немачку у Панчеву. Године 1858. уписао се у Панчевачку реалку, а 1869. го-

¹¹ Н. Б. Несторовић, н. д. 1937, 79—80.

дине уписао се у Академију за пластичне уметности у Бечу, где је провео пет година на студијама класичне уметности и Ренесансе, поред осталих предмета. Сведочанство о завршеним студијама на овој школи, добио је 20. јула 1874. године. Све студије завршио је са одликом и похвалом.

Главно му је дело пројекат и изградња Панчевачке православне цркве, затим је пројектовао и саградио надгробну цркву на Новом београдском гробљу за породицу Станоја Петровића, посвећену св. оцу Николају, 9. маја 1893. године; затим надгробну капелу породице Хариш у Земуну. Поред овога, Ивачковић је много радио и на црквама у унутрашњости Србије.

Од профаних грађевина вредно је напоменути МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ у Београду. Многе зграде крје је он пројектовао порушене су за време Првог светског рата. Тако је зграда на углу Француске и Југовићеве улице, коју је Ивачковић правио за архимандрита Дучића, уступила место великој четвороспратној модерној згради.¹²

Од његових зграда које су се сачувале до данас јесте и кућа Митрићевићке у улици Маршала Тита.

*

Из свега овога излази да је Светозар Ивачковић један од архитеката који је сво-

јим радовима доста допринео да Београд измени своју физиономију, односно да добије свој карактеристични изглед. Најзначајнија му је, и свакако најлепша, ЗГРАДА МИНИСТАРСТВА ПРАВДЕ, коју је пројектовао и извео у стилу италијанске ренесансе, а чији је стил нарочито добро познавао и волео. Та зграда и сада представља леп примерак стилских зграда у Београду, којих је, нажалост, остало врло мало сачуваних. Приземље те зграде изграђено је као снажни постамент, са малим прозорима полукружно завршеним, који се такорећи једва виде у јакој рустици грубо обрађених квадера. На том и таквом приземљу лежи високи, репрезентативни спрат, са пет прозорских осовина (средња је дводелна), црвеним позађем у плочицама, богатом прозорском архитектуром (јонски пиласстри носе лепо пропорционалисане тимпаноне), а изнад тих прозора налази се снажан ренесансни венац, украшен фестонима, који јако испада изван равни зида. Најзад, изнад тог венца доминира висока атика олакшана балустрима, која чини успео завршетак целе грађевине.

Ова зграда и у данашњем Београду још и данас привлачи пажњу својим лепим размерама и чистим стилем, којим се одликују све зграде које је Ивачковић подигао а које су нам се до данас очувале.

Иван М. Здравковић

¹² Н. Б. Несторовић, н. д. 78—79.

CONSTRUCTEURS DES EDIFICES LES PLUS REMARQUABLES DU VIEUX BELGRADE

Dans la Serbie moyenageuse, au temps de la dynastie de Nemanja, de même que quelque temps après le désastre de Kosovo, l'architecture avait atteint un très haut degré et l'on bâtissait beaucoup alors. Lorsque l'État serbe perdit son indépendance, tout progrès en architecture cessa.

Au temps de la domination turque, l'architecture de caractère public tomba dans un engourdissement complet. Cependant, les architectes populaires ont continué à bâtir dans le style balcanique. On construisait sur-tout des habitations privées.

A Belgrade, malgré son passé incroyablement mouvementé, on bâtit beaucoup, mais ce n'est que pendant le premier règne du prince Miloš que l'on commence une construction systématique. A cette époque nous avons comme premier architecte Hadži-

Nicola Živković. Les bâtiments construits à l'époque du prince Miloš se répartissent en deux groupes: dans le premier viennent les maisons d'habitation, construites en matériaux faibles, et dans le second groupe les bâtiments en matériaux solides, construits pour les besoins du prince et de l'État.

Le constructeur des bâtiments du second groupe était Hadži-Nicola Živković (1792—1870). D'après toute son oeuvre on voit qu'il était peut-être sans aucun savoir théorique, mais en tout cas un praticien rare. Il a construit à Belgrade un des plus remarquables et des plus beaux édifices: l'Hôtel particulier de la Princesse Ljubica (1829—1831). Intéressant comme monument historique, cet édifice,

très attrayant, est le représentant typique de l'architecture de l'époque, répondant au goût et à la vie d'alors. Hadži-Nicola a construit aussi l'Édifice pour la Cour du Prince (1829—1836), qui servi plus tard pour loger le Ministère des finances, et la Douane (1835), un édifice aux arcades sur le Quai du Port de la Sava. D'après ses plans ont été bâties encore: la Grande Caserne (1836), la Caserne de Pailula (1838) et l'École supérieure des jeunes filles. Tous ces édifices n'existent plus. Il n'a été conservé que l'Hôtel particulier du Prince Miloš à Topčider (1831—1834), construit dans le même style que l'Hôtel particulier de la Princesse Ljubica à Belgrade. Aux édifices connus de Hadži-Nicola Živković en dehors de Belgrade appartient l'Hôtel particulier du Prince Miloš à Kragujevac, terminé en 1824. Il n'existe plus.

L'ingénieur principal de la Section pour les constructions dans la Serbie d'alors était Jan Nevola (1812—1903). Il a construit l'édifice de l'École militaire (1850), aujourd'hui détruit, et il a préparé aussi les plans pour le théâtre. Son oeuvre principale et la plus remarquable est l'Édifice du Capitaine Miša Anastasijević (1863), actuellement la Vieille Université. Construit dans un style qui est le mélange des éléments romans, gothiques et renaissance, cet édifice, par son style aussi bien que par ses dimensions et par la disposition intérieure, est un des plus beaux et des plus monumentaux du Belgrade d'alors et d'aujourd'hui.

Alexandre Bugarski, architecte du Prince Michel et du Roi Milan, était le constructeur des édifices les plus grands et les plus remarquables du temps. C'est d'après les plans d'Alexandre Bugarski que fut construit le Théâtre National (1869), avec sa façade assez modeste, mais dans le style de la Renaissance italienne. Cet édifice a été soumis à une

reconstruction importante en 1922. Un autre édifice construit par l'architecte Bugarski est le Vieux palais royal (1882). L'édifice possède un rez-de-chaussée et deux étages aux façades style Renaissance italienne. Endommagé au cours de la seconde guerre mondiale, l'édifice du Vieux palais royal a été adapté en 1948—1949 pour les besoins du Praesidium de la RPFY.

C'est pendant de longues années qu'a travaillé au Ministère des travaux publics l'ingénieur Jovan Ilkić (1857—1917), qui a construit un assez grand nombre d'édifices privés non seulement à Belgrade, mais aussi à Budapest. Aux concours il a obtenu plusieurs prix: le premier prix pour ses esquisses du Parlement National et du Palais des Arts, le second prix pour ses esquisses de la Banque Nationale, de la Direction Nationale des Fonds (plus tard la Banque Hypothécaire, aujourd'hui le Musée National) et de la Cooperative des Employés. D'après son esquisse modifiée a été fait le plan définitif pour le palais »Rossia« (Hotel Moscou), ainsi que pour le palais du Parlement.

Un des architectes les plus remarquables de la seconde moitié du siècle passé est Svetozar Ivačković (1844—1924), qui a sans contredit des grands mérites pour le développement de l'architecture en Serbie. Son oeuvre principale est le projet et la construction de l'église orthodoxe de Pančevo, ensuite de deux églises aux cimetières de Belgrade et de Zemun, et encore d'autres églises de province. Parmi les édifices profanes, le Ministère de la Justice mérite d'être mentionné. Bien des édifices qu'il a projetés ont été détruits pendant la première guerre mondiale. L'édifice du Ministère de la Justice, dans le style de la Renaissance italienne, présente un bel exemple d'édifice de style à Belgrade.

M, Zdravković:

